

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

Соціально-гуманітарний факультет
Кафедра психіатрії, медичної, спеціальної психології

ВЕНГЕР Г.С.
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ДИСЦИПЛІНИ
«ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІЯЛЬНОСТІ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ»

для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої
освіти спеціальності 053 Психологія
спеціалізації «Клінічна та реабілітаційна психологія»

Одеса - 2023
Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний
Університет імені К.Д. Ушинського»
(Протокол № від грудня 2023 р.)

Автор:

Венгер Г.С., старший викладач кафедри психіатрії, медичної та спеціальної психології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», кандидат психологічних наук.

Рецензенти:

Савенкова І.І. – доктор психологічних наук, професор кафедри психіатрії, медичної та спеціальної психології Одеського Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.

Чугуєва І.Є. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології, філософії та соціально-гуманітарних дисциплін Національного Університету Кораблебудування ім. адмірала Макарока.

УДК:159.923-057.36:615.851(07)

Венгер Г.С. Методичні рекомендації з дисципліни «Психологічний супровід діяльності військовослужбовців» для здобувачів другого (магістерського) рівня спеціальності 053 «Психологія» за ОПП «Клінічна та реабілітаційна психологія» - Одеса : Університет Ушинського, 2023. - 52 с.

Методичні рекомендації складено відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 09.07.2018 року № 1/9-434 «Щодо рекомендацій з навчально-методичного забезпечення» і містять пояснювальну записку, вказівки щодо організації самостійної роботи студентів, зміст самостійної роботи з дисципліни «Психологічний супровід діяльності військовослужбовців», питання до самоконтролю, а також список літератури.

Призначені для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти, які навчаються за спеціальністю 053 Психологія.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

«Психологічний супровід діяльності військовослужбовців» є новою та сучасною дисципліною, що формує систему знань про основи основних напрямків психології в галузі клінічної психології, зі змістом дослідницької та практичної діяльності психологів у відповідності до вимог; ознайомлення з предметом, об'єктом, базовими категоріями, завданнями, принципами, формами й методами дослідження в клінічній психології, психологічним інструментарієм при психодіагностиці психічних процесів, особистісних особливостей, пов'язаних з практичною роботою клінічних психологів.

Мета навчальної дисципліни «Психологічний супровід діяльності військовослужбовців»: надання здобувачам уявлення щодо основ військової психології; ознайомлення зі змістом психологічного супроводу військовослужбовців; ознайомлення з предметом, об'єктом, базовими категоріями, завданнями, принципами, формами й методами психотерапії, що впливають на свідомість особистості майбутнього психолога.

Статус дисципліни. Навчальна дисципліна «Психологічний супровід діяльності військовослужбовців» є обов'язковим предметом освітньо-професійної програми підготовки здобувачів вищої освіти освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 053 «Психологія». Зміст дисципліни забезпечує спеціальну підготовку майбутніх психологів відповідно до сучасних вимог.

Передумови для вивчення дисципліни. Передумови для вивчення дисципліни: для вивчення навчальної дисципліни «Психологічний супровід діяльності військовослужбовців» здобувачі мають опанувати знання з таких навчальних дисциплін, як «Загальна психологія», «Експериментальна психологія», «Сімейна психологія», «Психосоматика», «Клінічна психологія», «Вікова психологія», «Психофізіологія».

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач повинен:

знати:

- теоретичні основи психологічного супроводу військовослужбовців;

- методи емпіричного та теоретичного дослідження;
- формування умінь та навичок у студентів-магістрів:
- підвищувати рівень своєї компетентності як фахівця;
- психологічні властивості особистості військовослужбовця та їх вплив на військову діяльність;
- спрямованість особистості військовослужбовця;
- методи діагностики особливостей особистості військовослужбовця;
- особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям;
- особливості роботи з жінками-військовослужбовцями;
- алгоритм супроводу ветеранів

Основні форми роботи в процесі вивчення дисципліни: лекції, практичні, семінарські заняття, самостійна робота.

На лекційних заняттях студенти засвоюють теоретичний матеріал з курсу, окресленого навчальною програмою. Також, студентам варто відвідувати лекційні заняття через їх інформативно-консультаційний характер. На лекційних заняттях студент засвоює базову інформацію щодо конкретної теми, у відповідності до навчальної програми, отримує певні орієнтири у науковій літературі (необхідні для подальшого самостійного наукового пошуку) та мають змогу під час заняття отримати відповіді на незрозумілі або спірні питання. Елементом самостійної роботи студентів у цьому відношенні може бути робота із власним конспектом лекцій для повторювання матеріалу, формулювання коментарів, питань, виявлення моментів, що потребують уточнення або у науковій літературі, або завдяки консультаціям з викладачем. Робота з конспектом також є корисною перед наступною лекцією (для пригадування попереднього матеріалу), або перед семінаром. Нами також запропоновані опорні конспекти лекцій, якщо студент, в разі певних обставин, не зміг бути присутнім на лекції, він може попрацювати самостійно з опорним конспектом і опанувати теоретичний матеріал. Є теми, які під час лекцій не розглядаються. Вони вивчаються студентами самостійно і конспектуються.

На семінарських, практичних заняттях на основі самостійного опрацювання психологічної та інформаційно-довідникової літератури студенти набувають та поглиблюють нові знання, розкривають суть окремих питань та психологічних проблем, пов'язаних з темами занять.

Важливою частиною процесу навчання є семінарські та практичні заняття, які можуть бути як академічними так і інноваційними. Але проведені у будь якій формі, вони потребують попередньою самостійної роботи студентів. У процесі підготовки до семінарських/практичних занять студентам варто слідувати методичним порадам щодо підготовки до занять, а також використовувати різні види самостійної роботи, такі, як зокрема, підготовка розгорнутого плану відповіді на питання, підготовка тез виступу, конспект джерел (наукової літератури або навчальної літератури, джерел), підготовка схем, таблиць, написання есе.

Головною формою роботи студентів є самостійна робота. Адже будь-яка освіта є перш за все самоосвітою. Якою б плідною не була б робота викладача, але без відповідної самостійної роботи студента вона не дасть якісних результатів. Оскільки лише сам студент, отримавши від викладача відповідні рекомендації, консультації тощо, може переосмислити отриману інформацію, виробити критичне бачення, поглибити власні знання й, в решті решт, напрацювати власну точку зору та власну позицію щодо обговорюваних проблем.

У процесі самостійної роботи студенти мають оволодіти вміннями та навичками:· організації самостійної навчальної діяльності;· самостійної роботи в бібліотеці з каталогами;· роботи з навчальною, навчально-методичною, науковою, науково-популярною літературою;· конспектування літературних джерел;· роботи з довідковою літературою;· опрацювання першоджерел.

Кожний студент повинен уміти раціонально організувати свою навчальну самостійну діяльність. Важливим є уміння скласти план своєї роботи, чітко визначити її послідовність. Необхідно, щоб план самостійного

навчання був реальним і його виконання приводило до плідних наслідків у навчальному процесі. Самостійна робота дає змогу навчити студентів свідомо працювати не тільки з навчальним матеріалом, а й з науковою інформацією, закласти основи самоорганізації та самовиховання, підвищувати свій професійний рівень.

Конспект є стислим викладом основної сутності опрацьованого літературного матеріалу. Конспект має бути стислим, змістовним і записаним своїми словами і формулюваннями. Класичні визначення, оригінальні думки, вислови слід записувати до конспекту повністю з посиланням на автора, джерело і сторінку. У процесі конспектування важливо витримувати логічний зв'язок між окремими складовими тексту. У тексті конспекту корисно підкреслювати найважливіші теоретичні положення, визначення, висновки і робити помітки на полях. Систематичне конспектування опрацьованого матеріалу дисциплінує розум, відпрацьовує вміння формулювати свої думки в короткій змістовній формі, сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу.

Вивчення курсу **«Психологічний супровід діяльності військовослужбовців»** супроводжується складанням схем, таблиць та їхнім подальшим аналізом. Схеми, які складаються студентами, повинні бути наочними, змістовними, логічно обґрунтованими. Великий обсяг інформації доцільно зводити в таблиці, це впорядковує дані, робить їх зручнішими для сприйняття. Для глибокого та якісного засвоєння навчального матеріалу перш за все рекомендується детально ознайомитися з робочою навчальною програмою дисципліни, переліком літератури, змістом та методичними рекомендаціями щодо підготовки до лекційних, семінарських занять, а також завданнями самостійної роботи, питаннями, що винесені на іспит, а також – критеріями оцінювання роботи. Це допоможе на початковому етапі зорієнтуватися у новому предметі, уявити його внутрішню логіку, послідовність розгляду тем та накреслити загальний план роботи протягом часу, відведеного на вивчення дисципліни.

На що слід звернути увагу студентам у процесі підготовки до кожної окремої теми. Щоб підготувати тему ви маєте прослухати і тезово законспектувати лекцію викладача з теми. Самостійну роботу слід розпочати з відтворення у пам'яті, прослуханої лекції, звернувшись до власного конспекту. Наступним кроком є ознайомлення з літературою, рекомендованою викладачем, та у списку літератури до кожної теми. Не слід обмежуватися одним підручником. Викладач, як правило, рекомендує кілька джерел, де тема висвітлена найкраще. Опрацювавши літературу, переходьте до роботи над дидактичними завданнями, які пропонуються до окремих тем. Якщо студент претендує на високу оцінку він виконує усі завдання самостійної роботи.

Усі зазначені види завдань мають бути виконані у письмовому вигляді в зошиті для семінарських занять, а також окремому зошиті для самостійної роботи. Виконані завдання здаються в індивідуальному порядку під час консультацій або часу відведеному на захист самостійних робіт.

При вивченні даного курсу передбачаються такі види самостійної роботи: підготовка доповіді на семінарське заняття; виконання самостійних завдань; виконання індивідуального науково-дослідного завдання; опрацювання тестових завдань для контролю знань і підготовки до іспиту. Вагомою складовою самостійної роботи студентів є виконання індивідуальних науково-дослідних завдань. У другому розділі запропоновані методичні рекомендації до підготовки і захисту ІНДЗ, а також тематику рефератів, курсових і індивідуальних науково-дослідних завдань.

Для успішного засвоєння навчального курсу слід дотримуватися вимог та рекомендацій, викладених у методичних матеріалах.

Методичні рекомендації були підготовлені відповідно до тем, передбачених навчальною програмою з курсу «Психологічний супровід діяльності військовослужбовців».

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

При підготовці до занять необхідно:

1. Опрацювати лекційний матеріал за конспектом.
2. Підготуватися до практичних занять, використавши лекційний матеріал та законспектувавши рекомендовані до теми літературні джерела.
3. Занотувати основні поняття за темою практичного заняття та їх значення.
4. Законспектувати питання, які виносяться на самостійне опрацювання до відповідної теми семінарського заняття.
5. Виконати домашнє завдання, яке передбачено темою практичного заняття.

Практичне заняття 1

Тема 1. Особистість військовослужбовця.

Навчальна мета заняття – закріпити і поглибити знання за темою.

Ключові слова: психологічний супровід, військовослужбовець.

Обговорення теоретичних питань

1. Поняття особистості у військовій психології.
2. Психологічні властивості особистості та їх вплив на військову діяльність.
3. Спрямованість особистості військовослужбовця.
4. Особливості прояву темпераменту та характеру військовослужбовця.
5. Дати визначення загального поняття особистості.

Питання для дискусійного обговорення

Особливості прояву темпераменту та характеру військовослужбовця.

Завдання для самостійної роботи

Робота в малих групах.

1. Дати характеристику факторам психологічного супроводу.
2. Скласти таблицю щодо предмета, завдання та структури головних напрямків психологічного супроводу військовослужбовців.

Напрямки психологічного супроводу	Предмет	Завдання

3. Аналіз особистісних якостей військовослужбовця.

Запишіть на аркуші 20 якостей, необхідних військовослужбовцю України. У групі обговоріть ці якості і складіть загальний перелік якостей, з якими погодилася група. Проранжуйте перелік за рівнем значущості якостей (від 1 до 20).

Результати доповіді на практичному занятті.

Домашнє завдання:

1. Створіть картотеку публікацій з періодичної преси, в яких би розкривалася проблематика психологічного супроводу військовослужбовців.
2. Скласти анкету для соціального опитування «Складові професії військовослужбовця»
3. Написати есе на тему: «Військовослужбовець моїми очима»
4. Розробити проект «Підтримка військовослужбовців, надання психологічної допомоги»
5. Письмово дайте відповіді на наступні запитання.
  - Що розуміється під поняттям - особистість військовослужбовця ?
  - В чому виявляється індивідуальність особистості військовослужбовця?
  - Визначте відмінні ознаки особистості військовослужбовця.
  - Яка основна мета соціалізації в умовах війська військовослужбовця?
  - Які функції функції виховання та розвитку особистості військовослужбовця можливо виокремити?
  - Дайте визначення поняттю «психологічна реабілітація».
  - Фази в динаміці реабілітації в постекстремальний період, які обумовлені єдиними закономірностями і механізмами розвитку. Охарактеризуйте кожен фазу.

- Основні напрями індивідуальних програм щодо зниження рівня агресивності військовослужбовців.
- Фактори психологічного впливу військовослужбовців, у вигляді таблиці.
- Характер психотравматизації військовослужбовців.
- Основні характеристики психофізіологічного підходу: релаксації, аутогенного тренування при роботі з військовослужбовцями.
- Інтеракціоністський підхід при роботі з військовослужбовцями.
- Поведінкова психотерапія при роботі з військовослужбовцями.
- Духовно-моральнісний підхід при роботі з військовослужбовцями.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Основи реабілітаційної психології : подолання наслідків кризи : навч. посібник / за ред. Н. Пророк. Київ : ОБСЄ, 2018. 208 с.
2. Павлик Н. В. Психологічний супровід військовослужбовців, спрямований на психологічну реабілітацію постстресових психічних розладів : метод. посібник. Київ, 2020. 92 с.
3. Проблемні питання психологічної реабілітації ветеранів учасників антитерористичної операції та військовослужбовців операції об'єднаних сил в Україні. *Україна – здоров'я нації*. 2019. № 1 (54). С. 48–58.
4. Психологічна робота з військовослужбовцями – учасниками АТО на етапі відновлення : метод. посібник. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с.
5. Психологічна робота з військовослужбовцями-учасниками бойових дій на етапі відновлення : метод. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2023. 283 с.
6. Stadnik A. Medical-psychological help and rehabilitation of military-men – ufo participants. *Scientific bulletin of flight academy. Section : pedagogica sciences*. 2019. № 5. P. 488–493. URL : <https://doi.org/10.33251/2522-1477-2019-5-488-493> (date of access: 04.11.2023).

Практичне заняття 2.

Тема 2. Діагностика психологічних якостей військовослужбовця.

Навчальна мета заняття – закріпити і поглибити знання за темою.

Ключові слова: бесіда, клінічне інтерв'ю, спостереження, тестування.

Обговорення теоретичних питань

1. Психологічний портрет особистості військовослужбовця.
2. Основні маркери в роботі військового психолога.
3. Базові якості особистості психолога
4. Засоби психологічного вивчення військовослужбовців та військового колективу: бесіда, клінічне інтерв'ю, спостереження, тестування.
5. Багаторівневий особистісний опитувальник (БОО)
«Адаптивність- 200». AUDIT - тест визначення зловживання алкоголем.
DRRI-2 - опитувальник факторів ризику та стійкості під час служби.
DUDIT - тест для визначення зловживання наркотиками. GAD-7 –
опитувальник з генералізованої тривоги. MBHS-2 - багатовимірний
скринінг поведінкового здоров'я. MHAІ - опитувальник оцінки
психічного здоров'я

Питання для дискусійного обговорення.

Пленарна дискусія «Діагностика психологічних якостей військовослужбовця.»

Завдання для самостійної роботи: (робота в малих групах)

Завдання:

1. Поясніть, які основні маркери в роботі військового психолога?
  2. Порівняйте психологічний портрет психотерапевта та військового психолога
  3. Розкрийте значення синдрому професійного вигорання та методи його подолання.
  4. Складіть схему основних діагностувальних методик у роботі військового психолога.
  5. Мозковий штурм на тему: «Особистісні якості військовослужбовця»
- Результати доповіді на практичному занятті.

Домашнє завдання:

1. Скласти таблицю базових якостей військового психолога.
2. Порівняти основні підходи щодо вивчення синдрому професійного вигорання військового психолога.
3. Відпрацювання навичок застосування психодіагностичних методик: БОО «Адаптивність-200»; AUDIT; DRRI-2; DUDIT; GAD-7; MBHS-2; - МНАІ
Результати доповіді на практичному занятті.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Періг І. М. Практикум з психології: психодіагностичні методики для самопізнання. Тернопіль : СМП Тайп, 2017. 116 с.
2. Предиктори когнітивних порушень у постраждалих з черепно-мозковою травмою легкого ступеня внаслідок мінно-вибухового ураження. *Ukrainian Neurosurgical Journal*. 2019. № 25(4). С. 16-24.
3. Психологічні проблеми військослужбовців. URL : <http://www.mil.gov.ua/news/2014/10/23/nachalnik-naukovo-doslidnogo-czentru-gumanitarnih-problem-zbrojnih-sil-ukraini-nazim-agaev-rozpoviv-pro-psihologichni-problemi-vijskovosluzhboveziv-%E2%80%93uchasnikiv-ato>)
(дата звернення : 23.11.23).
4. Скрипніков А. М. Особливості континууму соціально-психологічної адаптації – дезадаптації у жінок з різними генезом депресії та вираженістю проблем у психосоціальному функціонуванні. *Архів психіатрії*. Київ, 2019. Т. 25, № 1. С. 56–62.
5. Скрипніков А. М., Ісаков Р. І., Фисун Ю. О. Психосоціальна дезадаптація жінок із психогенними депресивними розладами. *Вісник проблем біології і медицини*. 2019. Вип. 2(1). С. 203–206.
6. Франкова І. О. Психосоціальна модель розвитку гострої соціальної самоізоляції в умовах соціально-економічної трансформації. *Архів психіатрії*. 2014. Т. 20, № 3. С. 35–40.

Практичне заняття 3

Тема 3. Діяльність психолога під час професійного психологічного відбору особового складу.

Навчальна мета заняття – закріпити і поглибити знання за темою.

Ключові слова: психологічна діагностика, індивідуальна бесіда, спостереження, професійний відбір.

Обговорення теоретичних питань

1. Професійний психологічний відбір особового складу : основні поняття.
2. Професійно-психологічний відбір особового складу: основні поняття.
3. Діяльність психолога під час проведення контент-аналізу.
4. Проведення психологом індивідуальних бесід з військовослужбовцями.
5. Спостереження та аналіз отриманої інформації
6. Проведення психологом психологічної діагностики військовослужбовців.

Завдання для самостійної роботи:

Робота в малих групах.

1. Проаналізуйте принципи з і зміст роботи військового психолога.
2. Проаналізуйте сучасне становище психологічного супроводу військовослужбовців.
3. Розробіть рекомендації військовому психологу щодо обладнання кабінету.

Результати доповіді на практичному занятті.

Домашнє завдання:

- 1.Скласти тези чи стислий конспект до запропонованих питань: зміст роботи військового психолога, обладнання кабінету.
- 2.На основі вивчення теми «Діяльність психолога під час професійного психологічного відбору особового складу.» скласти опорну

схему основних понять.

3. Заповніть таблицю «Класифікація методів роботи військового психолога»

Назва методу роботи	Характеристика	Специфіка застосування

3. Оформіть психологічний словник з теми.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Ісаков Р. І. Психосоціальна реабілітація пацієнтів з посттравматичним стресовим розладом. *Психологія кризових станів : наука і практика* : зб. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 4-6 лист. 2021 р.). Київ, 2021. С. 65–67.
2. Кісарчук З. Г., Омельченко Я. М., Лазос Г. П. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій : метод. посібник. Київ : ТОВ Логос, 2015. 256 с.
3. Коширець В. В. Особливості надання психологічної допомоги особам з ПТСР. *Психологія: реальність і перспективи*. Київ, 2017. Вип. 8. С. 128–133. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/prp_2017_8_318 (дата звернення 25.04.2023).
4. Марута Н. О., Заворотний В. І. Принципы реабилитации военнослужащих с различными вариантами посттравматического стрессового расстройства. *Український вісник психоневрологи*. 2018. Т. 26, Вип. 3 (96). С. 33–38.
5. Ніколаєнко С. Особливості психологічної допомоги учасникам військових дій при посттравматичному стресовому розладі. *Світогляд – філософія – релігія*. 2014. Вип. 7. С. 51–61.

Практичне заняття 4

Тема 4. Етика роботи військового психолога.

Навчальна мета заняття: ознайомитись і опрацювати алгоритм роботи.

Ключові слова: етика, професійні навички, професійна діяльність, військова частина.

Обговорення теоретичних питань

1. Етичний кодекс військового психолога.
2. Професійні навички і вимоги до психолога.
3. Критерії ефективності психологічної роботи та професійної діяльності психолога військової частини.

Питання для дискусійного обговорення

Аналіз досвіду роботи військового психолога за кордоном та в Україні.

Завдання для самостійної роботи:

Питання для дискусії (робота в малих групах)

1. Зробіть колаж «Етика роботи військового психолога».
2. Складіть схему основних етичних напрямків роботи військового психолога.
3. Круглий стіл «Етика роботи військового психолога.». Результати доповісти на практичному занятті.

Домашнє завдання:

1. Складіть словник психологічних термінів з даної теми на основі аналізу психологічної літератури
2. Сформулюйте власні принципи роботи військового психолога
3. Розробіть рекомендації військовому психологу: що потрібно робити, щоб викликати довіру військовослужбовців.
Результати доповісти на практичному занятті.
4. Письмово надайте відповіді на наступні запитання:
  - Що таке професійна діяльність психолога?
  - Надайте тлумачення професійно-етичні норми.
  - Які існують принципи психолога?
  - Які існують умови, що забезпечують об'єктивність і всебічність оцінки професійної діяльності військового психолога?

- Які існують критерії ефективності психологічної роботи у військовій частині?
- Які існують завдання діагностики дослідницько-діагностичних умінь психолога?
- Назвіть вимоги до професійної компетентності психолога.
- Назвіть три аспекти які слід урахувати при розгляді критеріїв ефективності психологічної допомоги, що надається психологом військовослужбовцям та членам їх сімей.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьїн В. О., Горлинський В. В., Пучков О. О., Уваркіна О. В. Психологія і педагогіка військових колективів : навч. посібник. Київ : ІСЗЗІ КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 266 с.
2. Бараннік В. А., Невмержицький В. М., Шпак Р. А. Актуальні проблеми військової психології : навч. посібник. Київ : НАОУ, 2005. 175 с.
3. Актуальні дослідження сучасній вітчизняній екстремальній та кризовій психології : монографія / за ред. В. П. Садкового та ін. Харків : НУЦЗУ ФОП Мезіна В. В., 2017. 512 с.
4. Варій М. Й. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2018. 592 с.
5. Військова психологія та педагогіка: інноваційний підхід : підручник : у 2 ч. Ч. 1. / за ред. С. Д. Максименка. Київ : НУОУ, 2012. 472 с.

Практичне заняття 5

Тема 5. Психологічний супровід в умовах військової частини.

Навчальна мета заняття практичного – закріпити і поглибити знання за темою.

Ключові слова: військове забезпечення, соціальний паспорт, особистість.

Обговорення теоретичних питань

1 Зміст і особливості професійної діяльності психолога військової частини.

2. Структура психологічного забезпечення у ЗСУ.

3. Завдання військового психолога з професійно-психологічного відбору.

4. Протокол підвищення особистої продуктивності військовослужбовця.

5. Соціальний паспорт військовослужбовця.

Питання для дискусійного обговорення

Недоліки психологічного супроводу та реалії роботи психолога у військовій частині.

Завдання для самостійної роботи

Питання для роботи в малих групах:

1. Визначте особливості психологічного супроводу у військовій частині.

Домашнє завдання:

1. Практично заповнити соціальний паспорт військовослужбовця.

Результати доповісти на практичному занятті.

2. Розробіть психологічні рекомендації, спрямовані на підвищення особистої продуктивності військовослужбовця.

Результати доповісти на практичному занятті.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Асонов Д. О. Когнітивні та емоційні компоненти резилієнсу у ветеранів війни з травматичним ураженням головного мозку у віддаленому періоді (психокорекція, прогнозування) : дис. доктора філос. наук : 225.00.22, Київ, 219 с.

2. Беар М. Ф., Коннорз Б. У., Парадізо М. А. Нейронауки. Дослідження мозку : в 3 т. Київ : Діалектика, 2020. Т. 1. 418 с.

3. Безшейко В. Адаптація Шкали для клінічної діагностики ПТСР та опитувальника "Перелік симптомів ПТСР" для української популяції, 2016.
URL : <https://uk.e-medjournal.com/index.php/psp/article/view/8>

4. Бек А., Фримен А. Когнитивная психотерапия расстройств личности. Санкт-Петербург : Питер, 2017. 448 с.

5. Бессель ван дер Колк Тіло веде лік. Як лишити психотравми в минулому Харків : Віват, 2022. 624 с.
6. Велика українська енциклопедія : в 30 т. / за ред. А. М. Киридон та ін. Київ : ДНУ Енциклопедичне видавництво, 2016. Т. 3. 712 с.
7. Волошин П. В., Марута Н. О. Основні напрямки наукових розробок в неврології, психіатрії та наркології в Україні. *Український вісник психоневрології*. 2017. Т. 25, Вип. 1, С. 10–18.
8. Волошин П. В., Марута Н. О., Шестопалова Л. Ф. Принципи медико-психологічної реабілітації осіб, які постраждали під час виконання службових обов'язків в Україні. *Український вісник психоневрології*. Харків, 2015. Т. 23, Вип. 2 (83). С. 105–106.

Практичне заняття 6

Тема 6. Психологічний супровід в бойових умовах.

Навчальна мета заняття практичного – закріпити і поглибити знання за темою.

Ключові слова: психологічна допомога, бойовий стрес, гостра стресова реакція, особовий склад.

Обговорення теоретичних питань

1. Психологічний супровід виконання завдань особовим складом.
2. Психологічний супровід бойових дій військ.
3. Психологічна допомога в бойовій обстановці.
4. Закономірності прояву психіки та поведінки воїнів у бою.
5. Характеристика бойового стресу.
6. Протокол у випадку гострої стресової реакції.
7. Діяльність психолога з надання психологічної допомоги особовому складу після виконання завдань.
8. Психологічні особливості участі жінок-військовослужбовців у бойових діях.

Питання для дискусійного обговорення

Недоліки в роботі психолога при бойових умовах.

Завдання для самостійної роботи:

Питання для роботи в малих групах:

1. Скласти порівняльну таблицю «Закономірності прояву психіки та поведінки воїнів у бою.» Результати доповісти на практичному занятті.

Домашнє завдання:

1. Сформулюйте основні закономірності поведінки воїнів у бою.
2. Розробіть рекомендації командирів: що потрібно робити, щоб підвищити мотивацію військовослужбовців. Результати доповісти на практичному занятті

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Гринь К. В. Ефективні стратегії лікування посттравматичних стресових розладів. *Організаційні і правові засади оптимізації системи охорони здоров'я в Україні та світі в сучасних умовах* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (м. Полтава, 26 трав. 2017 р.). Полтава, 2017. С. 45–47.
2. Гринь К. В. Терапевтичні аспекти лікування післятравматичних стресових розладів та розладів адаптації. *Психіатрія XXI століття: проблеми та інноваційні рішення* : матеріали наук.-практ. конф. з міжнар. участю. (м. Київ, 27-29 квіт. 2017 р.). Київ, 2017. Т. 23, № 1 (88). С. 79–80.
3. Гусак Н., Чернобровкіна В. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс : навч.-метод. посібник. Київ : НаУКМА, 2017. 91 с.
4. Денисенко М. М., Лакінський Р. В., Шестопалова Л. Ф., Лінський І. В. Основні клінічні варіанти постстресових розладів у комбатантів. *Український вісник психоневрології*. Харків, 2017. Т. 25, Вип. 2 (91). С. 40–41.
5. Дмитрієва С. М., Бондаренко Л. М. Вікові особливості пам'яті старшокласників та шляхи її розвитку. *Конкурентоспроможність в умовах глобалізації: реалії, проблеми та перспективи* : матеріали десятої міжнар. наук.-практ. конф. (м. Житомир 16 жовт. 2016 р.). Житомир, 2016. С.56–61.

6. Животовська Л. В. Афективні порушення при віддалених наслідках посттравматичного стресу. *Вісник проблем біології та медицини*. 2019. Вип. 1, Т. 1 (148). С. 32–36.

Практичне заняття 7

Тема 7. Психологічна реабілітація військовослужбовців.

Навчальна мета заняття практичного – закріпити і поглибити знання за темою.

Ключові слова: бойовий стрес, психокорекція, реабілітація.

Обговорення теоретичних питань

1. Поняття й завдання психологічної реабілітації.
2. Динаміка психологічної реабілітації військовослужбовців.
3. Психологічні підходи до психологічної реабілітації особистості військовослужбовця.
4. Психотерапевтичні підходи щодо психологічної реабілітації постстресових розладів (ПТСР).
5. Коли з'явився термін «реабілітація»? Дайте визначення поняття «реабілітаційна психологія».
6. Назвіть ознаки сприятливого переживання травми. В яких випадках надається перша психологічна допомога?
7. Поясніть принцип дії трьохступеневої моделі допомоги під час роботи з людиною з гострою реакцією втрати. Які стресові й травмівні чинники характерні для ситуації воєнного конфлікту?
8. Схарактеризуйте можливі посттравматичні стресові розлади, спричинені перебуванням людини в епіцентрі травмівних подій.

Питання для дискусійного обговорення

Схарактеризуйте психотерапевтичні підходи, що використовуються в міжнародній практиці для лікування стресових розладів: з доведеною ефективністю, умовною ефективністю та недоведеною ефективністю.

Завдання для самостійної роботи:

Питання для роботи в малих групах :

- 1.Скласти порівняльну таблицю «Особливості психологічної реабілітації ветеранів.»Результати доповісти на практичному занятті.
2. Оцініть можливості діагностика за допомогою піскової терапії. Результати доповісти на практичному занятті.
3. Проаналізувати емпіричні підходи та скласти програму реабілітації. Можливо опиратися на запропоновану таблицю.

Етапи реабілітаційної програми

Назви етапів	Час, хв	Мета впливу
Самооцінка настрою за шкалою від 1-до 10б	-	Сприяє більшій відповідальності та включеності у роботу під час проведення реабілітаційних занять
Техніки релаксації	5-7	Техніки релаксації покращують ефективність когнітивних вправ, дозволяючи пацієнтам краще управляти стресом, поліпшувати концентрацію та здатність до саморегуляції.
Когнітивні вправи	15	Спрямовані на відновлення когнітивних функцій, покращення механізмів пам'яті
Нейрогімнастика	10	Нейрогімнастика сприяє

		активації мозкових регіонів і сприяє нейропластичності
Фізичні вправи (техніки йоги та ЛФК)	10	Фізична активність сприяє нейропластичності, здійснюють позитивний вплив на емоційне та психічне благополуччя ветеранів, допомагаючи зменшити стрес, тривогу та симптоми депресії.
Техніка зняття тривоги	7	Сприяє зниженню тривоги та може використовуватись самостійно у ситуаціях поза реабілітаційним кабінетом
Психоедукаційна бесіда	15	В ході бесіди відбувається надання: <ul style="list-style-type: none"> - інформації про симптоми, які можуть виникнути внаслідок акубаротравми та їх розуміння; - рекомендації щодо розвитку ефективних стратегій копіngu при зіштовхуванні <p style="text-align: right;">3</p>

		<p>фізичними, емоційними та психічними викликами;</p> <ul style="list-style-type: none"> - поради щодо здорових звички сну, - інформацію про стратегії для зниження стресу, тривоги та депресії; - інформацію про взаємодію з оточенням.
Обговорення вправ на самостійну проробку	10	Забезпечення ветеранів необхідними навичками для самостійної роботи дозволяє їм активно брати участь у власній реабілітації, що сприяє ефективнішому та тривалішому відновленню.
Самооцінка настрою за шкалою від 1- до 10б	-	Сумісне спостереження психолога-реабітолога та пацієнта за зміною стану настрою після виконання вправ програми.

Домашнє завдання:

1. Визначте можливості використання психологічної реабілітації серед ветеранів.

2. Оцініть можливості психологічної реабілітації.

Результати доповіді на практичному занятті.

3. Опрацювання протоколу роботи військового психолога у випадку гострої стресової реакції військовослужбовця.

Надати письмово відповіді на запитання :

1. Поняття й завдання психологічної реабілітації
2. Динаміка психологічної реабілітації військовослужбовців
3. Психологічні підходи до психологічної реабілітації особистості військовослужбовця
4. Психотерапевтичні підходи щодо психологічної реабілітації постстресових розладів.
5. Посттравматичні стресові розлади військовослужбовців, їх подолання.
6. Моделі подолання ПТСР
7. Практична допомога пацієнтам задоволення їхніх нагальних потреб
8. Психодіагностичне забезпечення діагностики найбільш частих розладів психіки і поведінки у військовослужбовців.
9. Методи діагностики бойового стресу. Виявлення посттравматичного стресового розладу. PCL-5 - скринінг ПТСР. PSS - шкала сприйнятого стресу.
10. Алгоритм психологічного супроводу військовослужбовців.
11. Індивідуальна та групова робота психолога з військовослужбовцями у госпіталі.
12. Психоедукація та психокорекція.
13. Завершення реабілітації. Рівні надання психологічної допомоги.
14. Мета проведення психологічної реабілітації.
15. Особливості психологічної реабілітації ветеранів.
16. Специфіка роботи з жінками-ветеранами.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бриндіков Ю. Л. Реабілітація військовослужбовців учасників бойових дій в системі соціальних служб: теоретико-методичні основи : монографія. Хмельницький: Вид-во «Поліграфіст», 2018. 372 с.
2. Бриндіков Ю. Л. Людина в сучасному соціумі : методичні вказівки до самостійного вивчення дисципліни для студентів напрямів підготовки «Соціальна педагогіка», «Практична психологія» і «Соціальна робота» Хмельницький : ХНУ, 2014. 28 с.
3. Бриндіков Ю. Л. Ознайомча та ознайомчо-волонтерська практики : методичні вказівки щодо їх виконання для студентів спеціальності «Соціальна робота» Хмельницький : ХНУ, 2016. 55 с.
4. Бриндіков Ю. Л. Теоретичні та практичні основи організації реабілітаційної діяльності з комбатантами : метод. посібник. Хмельницький : Вектор, 2017. 172 с.
5. Бриндіков Ю. Л. Соціальна діагностика та патологія : методичні вказівки до самостійного вивчення дисципліни для студентів напряму підготовки «Соціальна робота». Хмельницький : ХНУ, 2018. 29 с.

Тести для самоконтролю

1. Яка модель психологічної реабілітації військових передбачає створення системи умовоптимального вікового розвитку особистості в цілому?
  - 1) загальна;
  - 2) групова;
  - 3) індивідуальна;
  - 4) типова.
2. Яка модель психологічної реабілітації військових заснована на організації практичних дій на різних основах, спрямована на оволодіння різними компонентами дій і поетапне формування різноманітних дій?
  - 1) загальна;
  - 2) групова;
  - 3) індивідуальна;
  - 4) типовою.

3. Психологічна реабілітація військових , що спрямована на джерела і причини відхилень є:
  - 1) симптоматичною;
  - 2) загальною;
  - 3) спеціальною;
  - 4) каузальною.
4. Програмована та імпровізована психологічна реабілітація військових виділяються за таким критерієм, як:
  - 1) характер спрямованості;
  - 2) характер управління корегуючими впливами;
  - 3) наявність програми;
  - 4) масштаб вирішуваних задач.
5. Чим є «трансфер» у психоаналізі?
  - 1) психологічним захисним механізмом;
  - 2) опором;
  - 3) складовою структури особистості;
  - 4) технікою.
6. Основні напрямки психологічної реабілітації військовослужбовців
  - 1) Відновлення бойової здібності
  - 2) Відновлення бойової та трудової здібності
  - 3) Відновлення трудової здібності
  - 4) Відновлення рухомості суглобів та м'язової сили
7. Який метод спрямований на створення умовного підкріплення, що є необхідним для закріплення бажаної поведінки?
  - 1) «жетонний» метод;
  - 2) холдинг;
  - 3) імплізія;
  - 4) метод систематичної десенсибілізації.
8. Як називається метод систематичного поступового зменшення сензитивності людини до предметів, подій або людей, що викликають тривожність?
  - 1) «жетонний» метод;
  - 2) імерсійний метод;
  - 3) метод холдингу;
  - 4) метод систематичної десенсибілізації.
9. Основні принципи психологічної реабілітації військовослужбовців
  - 1) Максимальна наближеність до військової ланки
  - 2) Ранній початок реабілітаційних заходів
  - 3) Різнобічність (різноплановість) зусиль
  - 4) Індивідуальність реабілітаційних заходів
10. Один з різновидів АРТ-терапії постраждалих під час бойових дій
  - 1) Дарсонвалізація
  - 2) Теплотерапія
  - 3) УВЧ-терапія

- 4)Ізотерапія
11. Хто може проводити психологічну реабілітацію військовослужбовцям у разі післятравматичних стресових розладів?
- 1)Практичний психолог
  - 2) Клінічний психолог
  - 3) Командир бойового підрозділу
  - 4)Лікар-реабітолог
12. До основних методів індивідуальної психологічної реабілітації військовослужбовців належить:
- 1) переконання;
  - 2) конфронтація;
  - 3) навчіння;
  - 4) тиск.
13. Який із варіантів не є позицією психолога стосовно клієнта?
- 1) позиція «зверху»;
  - 2) позиція «на рівних»;
  - 3) позиція «знизу»;
  - 4) позиція «поряд».
14. Яка позиція передбачає, що психолог протягує руку допомоги тим, хто її потребує?
- 1) позиція «зверху»;
  - 2) позиція «на рівних»;
  - 3) позиція «знизу»;
  - 4) позиція «поряд».
15. У межах психологічної реабілітації віськовослужбовця відбувається формування:
- 1) особистісної позиції;
  - 2) навичок адаптивної поведінки;
  - 3) неврозостійкості;
  - 4) мовлення.
16. Який напрямок психологічної реабілітації застосовує психолог, якщо він працює над зниженням почуття неповноцінності, розвитком соціального інтересу, корекцією цілей та мотивів з перспективою зміни?
- 1) логотерапію;
  - 2) класичний психоаналіз З. Фрейда;
  - 3) клієнт-центрований підхід К. Роджерса;
  - 4) аналітичну індивідуальну психокорекцію А. Адлер
17. У якому напрямку психологічної реабілітації займаються виправленням помилкової переробки інформації та зміною переконань, що підтримують неадаптивну поведінку і неадаптивні емоції?
- 1) когнітивному напрямку,
  - 2) когнітивно-аналітичному напрямку,
  - 3) поведінковому напрямку,
  - 4) когнітивно-поведінковому напрямку,

- 5) психодинамічному напрямку
18. Метою якого напрямку психологічної реабілітації є зняття блоків, пробудження потенційно існуючих в людини природних ресурсів, що сприяє її особистісному росту, досягненню цінності та зрілості, повній інтеграції особистості?
- 1) когнітивного напрямку;
  - 2) поведінкового напрямку;
  - 3) гештальттерапії;
  - 4) трансактного аналізу.
19. Який метод психологічної реабілітації застосовують до військовослужбовців, що мають високий рівень інтелектуального розвитку і здатні самостійно справитися зі своїми психологічними проблемами?
- 1) переконання;
  - 2) конфронтація;
  - 3) навчіння;
  - 4) навіювання.
20. На якому етапі процесу психологічної реабілітації військовослужбовця відбувається уточнення плану реалізації рішення і здійснення послідовного його виконання?
- 1) пошуку способів вирішення проблеми;
  - 2) формування психологом корекційної програми і обговорення його з клієнтом;
  - 3) реалізації наміченої програми відповідно до складеного контракту;
  - 4) оцінка ефективності проведеної роботи.
21. На якому етапі процесу психологічної реабілітації військовослужбовця представляється вичерпна інформація клієнту про умови психокорекційної роботи?
- 1) складання контракту між психологом та клієнтом;
  - 2) реалізації наміченої програми відповідно до складеного контракту;
  - 3) формування психологом корекційної програми і обговорення його з клієнтом;
  - 4) оцінка ефективності проведеної роботи.
22. Що не належить до основних стадій індивідуальної психологічної реабілітації військовослужбовця ?
- 1) складання контракту між психологом та клієнтом;
  - 2) дослідження проблем клієнта;
  - 3) проведення занять;
  - 4) оцінка ефективності проведеної роботи.

ТЕСТИ З ТЕМИ «ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ»

1. Основні вимоги до організації військової психологічної служби:

- 1) застосування специфічних методів і прийомів впливу на поведінку військовослужбовців, що потребують високого професіоналізму;
  - 2) відкритості результатів соціального консультування;
  - 3) доступність та відсутність конфіденційності;
  - 4) медичне обстеження.
2. Як називається психічний стан військовослужбовця, який характеризується неузгодженістю між поведінкою та результатом, тобто поведінка людини не відповідає ситуації і не досягає мети, до якої прагне, і навіть може прийти до зовсім протилежного результату?
- 1) стресом;
  - 2) тривогою;
  - 3) фрустрацією;
  - 4) релаксацією.
3. Стан, що характеризується тимчасовим зниженням працездатності військовослужбовця під впливом тривалої дії навантаження:
- 1) втома;
  - 2) стрес;
  - 3) сон;
  - 4) оптимальний робочий стан.
4. Про який механізм психологічного захисту іде мова у ситуації, коли військовослужбовця долає сильний біль і вона починає хникати?
- 1) витіснення;
  - 2) ізоляція;
  - 3) заміщення;
  - 4) регресія.
5. Що здійснюється у першій фазі стресу:
- 1) виснаження організму;
  - 2) максимально ефективна адаптація;
  - 3) мобілізація захисних сил організму, що підвищує його стійкість;
  - 4) збалансування витрат адаптаційних резервів організму.
6. Психокорекція військовослужбовців, що спрямована на джерела і причини відхилень є:
- 1) симптоматичною;
  - 2) загальною;
  - 3) спеціальною;
  - 4) каузальною.
7. Військовий психолог може використовувати ММРІ (Мінесотський багатоаспектний особистісний опитувальник) для:
- 1) дослідження інтелекту особистості військовослужбовця;
  - 2) дослідження індивідуальних особливостей і психічних станів військовослужбовця;
  - 3) дослідження патологічних станів військовослужбовця;
  - 4) критеріального тестування на визначення психофізіологічних параметрів військовослужбовця.

8. Застосування особистісних опитувальників дозволяє військовому психологу встановити:

- 1) біологічні властивості військовослужбовця;
- 2) профіль військовослужбовця та зв'язки, що дозволяють порівнювати між собою різних представників генеральної сукупності;
- 3) психофізіологічні показники військовослужбовця;
- 4) фізіологічні особливості військовослужбовця.

9. Психологічний діагноз військовослужбовця – це:

- 1) констатація повної психологічної картини військовослужбовця, виділення у останній елементів з тимчасової і стійкої дисфункції;
- 2) перелік виявлених порушень поведінки військовослужбовця (вивчення тільки того фрагменту психічної діяльності, що виявився порушеним);
- 3) результат обстеження військовослужбовця «у цілому», що припускає взаємозв'язок окремих психічних функцій і властивостей;
- 4) інтерпретація сутності індивідуально-психологічних особливостей військовослужбовця з метою оцінки їх актуального стану, прогнозу подальшого розвитку і розробки рекомендацій.

10. Для проведення комплексної діагностики військовий психолог розробляє програму дослідження, де має зазначити:

- 1) актуальність дослідження, об'єкт, предмет, мету, завдання, вікову категорію, перелік психодіагностичних методик;
- 2) корекційно-розвивальну програму, результативність проведеної роботи та підходи до інтерпретації результатів;
- 3) перелік підходів до діагностичних напрямів та висновки;
- 4) перелік досліджуваних і методичних підходів.

11. Бесідою психолога з військовослужбовцем, яка включає більш активне мовне втручання і застосування рефлексивного слухання, називається:

- 1) керована бесіда;
- 2) некерована бесіда;
- 3) вільна бесіда;
- 4) психологічна бесіда.

12. Сучасний психолог в військовій частині свої дослідження та висновки базує на:

- 1) інтуїції;
- 2) спробах і помилках;
- 3) спостереженні;
- 4) метафізиці.

13. Дезадаптивність військовослужбовця – це:

- 1) усвідомлена невідповідність між цілями і результатами діяльності, викликає амбівалентні почуття й оцінки, але не чинить психотравмуючого впливу на військовослужбовця;
- 2) абсолютна і відносна гармонійність між суб'єктивними цілями і кінцевими результатами, супроводжується позитивним ставленням військовослужбовця до навколишнього світу і самого себе;

3) позитивне ставлення військовослужбовця до оточуючих подій, сприйняття вимог адекватно, розв'язування складних задач;

4) дисгармонія між цілями і результатами, як а є джерелом психічної напруги військовослужбовця (стрес, шок, паніка), внутрішнього дискомфорту й нестабільного перебігу психічних процесів, психічних станів, негативного емоційного тла (стрес, депресія, фрустрація).

14. До чого може привести військовослужбовця «конформність» в групі?

1) некритичності, одноманітності думок;

2) залежності; відчуття невдоволення;

3) конфліктності; активності;

4) згуртованості.

15. З чим працюють учасники невербального тесту?

1) з таблицями, діаграмами, схемами;

2) з картинками, предметами, пазлами, аудіозаписами;

3) виключно з предметами, які знайдуть в просторі;

4) з уявними образами, застосовуючи словесно-логічний метод пояснення.

16. Вкажіть найбільш точний перелік основних складових компонентів написання психологічної характеристики військовослужбовця:

1) характеристика військового середовища; характеристика частини та командного колективу; загальні дані про стосунки військовослужбовця з усіма офіцерами в частині; умови та стосунки офіцерів і родичів військовослужбовця; загальні психологічні висновки;

2) загальні відомості про військовослужбовця; умови сімейного виховання; особливості фінансового становища сім'ї; загальні психологічні висновки;

3) загальні відомості про військовослужбовця; умови сімейного виховання; військова діяльність військовослужбовця; соціальна активність військовослужбовця; психологічні особливості військовослужбовця; загальні психологічні висновки;

4) загальні відомості про військовослужбовця; умови сімейного виховання; військова діяльність військовослужбовця; соціальна активність військовослужбовця; психологічні особливості військовослужбовця.

17. Десоціалізація військовослужбовця – це:

1) засвоєння військовослужбовцем норм, цінностей, негативних ролей, стереотипів поведінки, які спричиняють деформацію суспільних відносин, дисгармонію взаємодії з суспільством;

2) зворотний щодо соціалізації процес, який характеризується відчуженням військовослужбовця від основної маси людей, входженням його в асоціальні чи антисоціальні неформальні групи;

3) система вчинків військовослужбовця, що відрізняються від загальноприйнятих у суспільстві норм права, культури, моралі;

4) метод тестування, що передбачає опитування щодо виявлення рівня соціалізованості військовослужбовця.

18. Непомітний психологічний вплив психолога на військовослужбовця чи групу військовослужбовця, розрахований на беззаперечне сприйняття і прийняття слів, висловлених в них думок, волі – це:

- 1) переконування;
- 2) навіювання;
- 3) бесіда;
- 4) зараження.

19. Соціалізація військовослужбовця – це:

- 1) неочікувана, раптова приємна чи неприємна подія;
- 2) процес входження військовослужбовця в суспільство, активного засвоєння ним соціальних ролей, норм, цінностей, необхідних для успішної життєдіяльності в певному суспільстві;
- 3) пристосування військовослужбовця до злочинної субкультури;
- 4) цілісний стан військовослужбовця, його готовність стійко реагувати на передбачувані об'єкти чи ситуації, вибіркова активність, спрямована на задоволення потреби.

20. Які невербальні засоби необхідно використовувати психологу для встановлення контакту з військовослужбовцем:

- 1) посмішка, відкрита поза;
- 2) «відвернута» поза;
- 3) відсутність контакту очей, закрыта поза;
- 4) контакт очима, відкрита поза.

Тести для самоконтролю з теми 4

1. Системна діяльність психолога спрямована на створення комплексної системи клініко-психологічних, психолого-консультативних і психотерапевтичних умов, що сприяють розвитку знань, умінь і навичок, успішній адаптації, реабілітації, особистісному становленню, нормалізації стосунків з метою успішної інтеграції та самореалізації особистості – це:

- а. Психологічний супровід;
- б. Психотерапія;
- в. Психодіагностика;
- г. Реабілітація.

2. Система лікувальних заходів, що спрямовані на відновлення порушених чи втрачених функцій організму особистості, на виявлення та активізацію компенсаторних можливостей організму з метою забезпечення умов для

повернення до нормальної життєдіяльності, на профілактику ускладнень та рецидивів захворювання – це:

- а. Медична реабілітація;
- б. Психолого-педагогічна реабілітація;
- в. Соціальна реабілітація;
- г. Психологічна реабілітація.

3. Система психологічних та педагогічних заходів, спрямованих на формування способів оволодіння знаннями, уміннями і навичками, надання психологічної допомоги, зокрема щодо формування самоствердження і належної самооцінки особою своїх можливостей, засвоєння правил суспільної поведінки шляхом здійснення системної навчально-виховної роботи – це:

- а. Психологічна реабілітація;
- б. Психолого-педагогічна реабілітація;
- в. Соціальна реабілітація;
- г. Медична реабілітація.

4. Система заходів, спрямованих на створення і забезпечення умов для повернення особистості до активної участі у житті, відновлення її соціального статусу та здатності самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності шляхом соціально-середовищної орієнтації та соціально-побутової адаптації, соціального обслуговування, задоволення потреби у забезпеченні технічними та іншими засобами реабілітації – це:

- а. Психологічна реабілітація;
- б. Психолого-педагогічна реабілітація;
- в. Соціальна реабілітація;
- г. Медична реабілітація.

5. Система заходів, спрямованих на відновлення, корекцію психологічних функцій, якостей, властивостей особистості, створення сприятливих умов для її розвитку та ствердження. Психологічна реабілітація передбачає проведення психологічної діагностики особистості дитини-інваліда, визначення та

використання форм, методів, засобів, терміну та процедур психологічної корекції, консультування та психологічного прогнозування – це:

- а. Психологічна реабілітація;
- б. Психолого-педагогічна реабілітація;
- в. Соціальна реабілітація;
- г. Медична реабілітація.

6. Тактовний, глибоко індивідуальний, обґрунтований процес психологічного впливу на окремі психологічні сфери (пізнавальну, мотиваційну, комунікативну, емоційно – вольову) з метою виправлення відхилень та забезпечення повноцінного розвитку особистості – це:

- а. Психологічна корекція;
- б. Психологічна терапія;
- в. Психологічна профілактика;
- г. Психологічне консультування;
- д. Психологічна підтримка;
- е. Психологічна адаптація.

7. Комплексне лікування психічних, нервових і психосоматичних розладів, яке вирішує завдання щодо пом'якшення чи ліквідації наявної симптоматики (клінічно орієнтована психотерапія) і зміни відношення до соціального оточення і власної особистості (особистісно орієнтована психотерапія) – це:

- а. Психологічна корекція;
- б. Психологічна терапія;
- в. Психологічна профілактика;
- г. Психологічне консультування;
- д. Психологічна підтримка;
- е. Психологічна адаптація.

8. Організоване особливим чином спілкування, взаємодія між двома людьми шляхом бесіди, в ході якої спеціальні знання консультанта (психолога) використовуються для надання допомоги клієнтові подивитись на свої

проблеми збоку, побачити альтернативні шляхи виходу з проблемної ситуації – це:

- а. Психологічна корекція;
- б. Психологічна терапія;
- в. Психологічна профілактика;
- г. Психологічне консультування;
- д. Психологічна підтримка;
- е. Психологічна адаптація.

9. Система заходів, що спрямована на упередження порушень психічного здоров'я, своєчасне усунення та запобігання передумов, запобігання відхилень у розвитку та становленні особистості, міжособистісних стосунках, запобіганню конфліктних ситуацій – це:

- а. Психологічна корекція;
- б. Психологічна терапія;
- в. Психологічна профілактика;
- г. Психологічне консультування;
- д. Психологічна підтримка;
- е. Психологічна адаптація.

10. Система соціально-психологічних, психологопедагогічних засобів і методів допомоги особистості з метою оптимізації її психоемоційного стану в процесі формування здібностей і самосвідомості, сприяння соціально-професійному самовизначенню, підвищенню конкурентоспроможності на ринку праці та спрямуванню зусиль на реалізацію власної професійної кар'єри – це:

- а. Психологічна корекція;
- б. Психологічна терапія;
- в. Психологічна профілактика;
- г. Психологічне консультування;
- д. Психологічна підтримка;
- е. Психологічна адаптація.

11. Система заходів, спрямованих на формування здатності пристосовуватися до існуючих у суспільстві вимог та критеріїв за рахунок присвоєння їй норм і цінностей даного суспільства – це:

- а. Психологічна корекція;
- б. Психологічна терапія;
- в. Психологічна профілактика;
- г. Психологічне консультування;
- д. Психологічна підтримка;
- е. Психологічна адаптація.

12. Процес мобілізації всіх наявних можливостей організму, імунної, захисної, нервової, психічної систем для подолання життєбезпечної ситуації – це:

- а. Психічне навантаження
- б. Бойовий стрес;
- в. Ідентифікація;
- г. Сублимація.

13. Найбільш дієва та актуальна форма психологічного консультування для екстремальної діяльності. Найчастіше головною метою кризової допомоги вважають попередження посттравматичних розладів, запобігання суїцидам, профілактика дезадаптації військовослужбовців – це:

- а. Афективне консультування;
- б. Бойове консультування;
- в. Агресивне консультування;
- г. Кризове консультування.

14. Робота, спрямована на вираження сильних емоцій постраждалого, відкриття доступу до дослідження гострих проблем та формування розуміння поточних проблем, для його психологічної підтримки, а також створення фундаменту для прийняття ним пережитого досвіду – це:

- а. Кризова інтервенція;
- б. Кризове консультування;

- в. Кризовий афект;
- г. Кризова вегетативна активація.

Тести для самоконтролю з теми 5

1. Максимальний ступінь екстремального впливу на людину, до якого вона здатна адаптуватися за допомогою психофізіологічних компенсаторних механізмів без збитку цілісній структурі особистості.
  - а) адаптація;
  - б) адаптаційний поріг;
  - в) виснаження адаптивних резервів;
  - г) стрес-фактор.
2. Комплекс скоординовано проведених заходів медичного, психологічного, соціального і педагогічного характеру, націлених на відновлення здоров'я, психологічного статусу і здатності до виконання фізичних функцій в осіб, що втратили ці можливості в результаті захворювання чи травми.
  - а) реабілітація;
  - б) консультація;
  - в) корекція;
  - г) підтримка.
3. Не входять в основні принципи реабілітації військовослужбовців:
  - а) принципи соціальної реабілітації;
  - б) принципи професійної реабілітації;
  - в) принципи психологічної реабілітації;
  - г) принципи особистої реабілітації.
4. Скільки існує фаз в динаміці реабілітації військовослужбовців в постекстремальний період?
  - а) дві;

- б) чотири;
- в) три;
- г) п'ять.

5. Чинниками виникнення ускладнені процесу реадаптації військовослужбовця виступають:

- а) наявність різних психосоматичних розладів;
- б) дефіцит відповідальності людини за своє видужання (екстремальна особистість нібито делегує активність медичному персоналу, сама ж займає позицію пасивного прийняття дій лікарів);
- в) часто застосовувані форми захисно-адаптивної поведінки переходять у постійно уживану навичку такої поведінки;

6. Система соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців з постконфліктним синдромом будується на принципах:

- а) цілеспрямованості, глибини, динамічності, багаторівневого підходу;
- б) цілеспрямованості, цілісності, послідовності, динамічності, багаторівневого підходу;
- в) цілісності, адаптивності, послідовності, динамічності, багаторівневого підходу;
- г) адаптивності, цілісності, глибини, послідовності, динамічності.

7. Психокорекція і психореабілітація посттравматичних стресових розладів, відповідно до концепції В.М. Мясіщева, не включає етап:

- а) психокорекція соціальної поведінки військовослужбовця;
- б) встановлення оптимального контакту з військовослужбовцем, підвищення мотивації останнього до психотерапії;
- в) закінчення курсу психотерапії;
- г) пояснення причин і механізмів патологічних стереотипів переживання і поведінки (методом послідовного вивчення скарг), визначення точок психокорекції.

8. Головну увагу, інтеракціоністської теорії, на проблемі соціально-психологічної адаптації людини до умов військового середовища, розвиває:

- а) Л. Філіпс;
- б) М.В. Йоргенсен;
- в) Е. Лакло;
- г) Ш. Муф.

9. Нейролігвістичне програмування (НЛП), як напрямок поведінкової психотерапії виник завдяки роботам Р.Бендлера і Д.Гріндера.

- а) в кінці 1980-х років;
- б) на початку 1970-х років;
- в) в середині 1890-х років;
- г) на початку 1870-х років.

10. На сполученні яких двох принципів ґрунтуються усі моделі і техніка НЛП? (має дві вірні відповіді)

- а) життя і свідомість є системними процесами;
- б) усвідомлення свого вищого «Я»;
- в) людські істоти ніколи не можуть досягти всієї повноти дійсності;
- г) людина являє собою, цілісну соціобіопсихологічну істоту .

11. Не є характерним кроком психотерапевтичної допомоги в гуманістичному напрямку при роботі з військовослужбовцем:

- а) психотерапевт сприймає і пояснює клієнту своє сприйняття того, що відбувається;
- б) вияв позитивних імпульсів;
- в) поява інсайту; прояснення вибору; позитивні дії;
- г) постійна потреби в допомозі.

12. У другій фазі реабілітації в постекстремальний період присутнє реальне сприйняття життя і відбувається зіткнення з великою кількістю побутових, службових, моральних проблем та має назву...

- а) «відновлення»;

- б) «збудженість»;
- в) «розчарування»;
- г) «медовий місяць».

13. В американській системі реабілітації та допомоги військовослужбовцям результативна допомога – це:

- а) позитивні зміни в соціальній та професійній сферах життєдіяльності;
- б) усі відповіді вірні;
- в) зниження рівня соматичних захворювань, смертності та супутніх розладів (наприклад, алкоголізму);
- г) тривале поліпшення самопочуття після реабілітації.

14. Духовно-моральнісний підхід дозволяє розглядати моральну самосвідомість, духовний потенціал як динамічні системи, що розвиваються, актуалізуються і детермінують гармонізацію розвитку особистості.

- а) так;
- б) ні.

15. Система комплексних заходів психологічного характеру, що здійснюються з визначеною групою осіб, які потребують першочергової психологічної допомоги у зв'язку з особливостями впливу на них стресогенних факторів службової і позаслужбової діяльності та навчально-виховного процесу, з метою своєчасної профілактики та попередження надзвичайних подій серед особового складу, підвищення рівня його адаптаційних можливостей до умов службово-бойової діяльності та забезпечення психологічного благополуччя, збереження психологічного і фізичного здоров'я, запобігання службовому та побутовому травматизму.

- а) психопрофілактика;
- б) психологічна підтримка;
- в) посилена психологічна увага;
- г) психологічна допомога.

Питання для самоконтролю

1. Які психологічні властивості особистості військовослужбовця?
2. Які особливості спрямованості особистості військовослужбовця?
3. Як темперамент впливає на професійну діяльність військовослужбовця?
4. Особливості застосування бесіди та клінічного інтерв'ю з метою вивчення якостей військовослужбовця.
5. Специфіка спостереження у військовому колективі.
6. Тестування як засіб психологічного вивчення військовослужбовців та військового колективу.
7. Які професійні навички психолога?
8. Схарактеризуйте вимоги до психолога.
9. Схарактеризуйте структуру психологічного забезпечення у ЗСУ.
10. Які завдання військового психолога з професійно-психологічного відбору?
11. Що входить у соціальний паспорт військовослужбовця?
12. Які критерії ефективності психологічної роботи та професійної діяльності психолога військової частини?
13. Психологічний супровід виконання завдань особовим складом.
14. Психологічний супровід бойових дій військ.
15. Психологічна допомога в бойовій обстановці.
16. Психологічні особливості участі жінок-військовослужбовців у бойових діях.
17. Характеристика бойового стресу.
18. Протокол у випадку гострої стресової реакції.
19. Діяльність психолога з надання психологічної допомоги особовому складу після виконання завдань.
20. Робота психолога з дружинами ветеранів.
21. Специфіка роботи з дітьми та підлітками, чий батьки військовослужбовці.

Оформлення ІНДЗ:

1. Структурними елементами індивідуально-дослідного завдання є:

- Титульна сторінка (1 сторінка).
- Зміст (1-2 сторінки).
- Вступ (1-2 сторінки).
- Основна частина.
- Бібліографічний список.

2. Зразок оформлення титульної сторінки

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Державний заклад

«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К.Д.УШИНСЬКОГО»

Соціально-гуманітарний факультет

Кафедра психіатрії, медичної та спеціальної психології

Кафедра психіатрії, медичної
та спеціальної психології

Індивідуально-дослідне завдання

З дисципліни: Психологічний супровід військовозобов'язаних

**На тему: «ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ »**

Виконав (ла)

студент (ка) ...групи

спеціальності 053 «Психологія»

за ОПП «Клінічна та реабілітаційна психологія»

ПІБ

Перевірили:

старший викладач кафедри

к.психол.н. Венгер Г.С.,

Одеса - 2023

3. Вимоги до написання основної частини

Робота має бути надрукована на білому папері формату А4. Текст має бути виконаний на комп'ютері з однаковим міжрядковим **1,5 інтервалом** в текстовому редакторі Microsoft Word for Windows. Текст набирається нежирним шрифтом Times New Roman, **14 розміром**. Розмір відступу на початку рядка (абзацу) - 5 знаків, що складає 1,25 см.

Робота виконується на листах з одного боку. Текст роботи слід розташовувати, дотримуючи наступні розміри полів: - ліве - 30 мм; праве - 10 мм; верхнє - 20 мм; нижнє - 20 мм. Вирівнювання тексту (за винятком заголовків) – по ширині.

Вступ – зазначається актуальність вивчення історії розвитку психологічних знань, значення філософського періоду, важливість та тривалість наукового періоду в історії психології.

Основна частина (див. вище).

Бібліографічний список – список використаних джерел та інтернет-ресурсів, оформлений відповідно до ГОСТ України.

ІНДИВІДУАЛЬНІ НАУКОВО-ДОСЛІДНІ ЗАВДАННЯ

Індивідуальні навчально-дослідні завдання – це обов’язковий вид самостійної і науково-дослідної роботи студента, форма вивчення актуальних проблем виховання і навчання. Якісно виконані ІНДЗ можуть стати основою для написання курсових, а згодом і дипломних робіт.

Виконання ІНДЗ з дисципліни «Психологічний супровід військовозобов’язаних» – важливий етап підготовки до професійної діяльності.

ІНДЗ передбачає: вивчення, творче осмислення та систематизацію навчального матеріалу досліджуваної проблеми; поповнення і поглиблення набутих у процесі аудиторної роботи знань, умінь і навичок: самостійного пошуку різноманітних інформаційних джерел, роботу з комп’ютером і матеріалами Інтернету для отримання найсучаснішої інформації, її аналізу та оформлення; вивчення передового практичного досвіду з психотерапії; розвиток пізнавальної активності студентів; формування дослідницьких умінь; розвиток самостійності.

На захист ІНДЗ виноситься:

1. Тема
2. Мета (для чого виконується даний проект)
3. Актуальність даного проекту
4. Завдання
5. Гіпотеза роботи
6. Об’єкт
7. Предмет проекту
8. Глосарій (словник термінів, використаних у роботі, не менше 10)
9. Зробити схему логіки науково-дослідного проекту (схематично подати порядок вашої роботи)

10. Довести практичну значущість вашого проекту (що дасть виконання вашого проекту вам, викладачам, науці)
11. Оформити бібліографію до проекту з дотриманням усіх правил оформлення (неменше 15 джерел)
12. Виготовити наочні матеріали до проекту
13. Сформулювати очікувані результати проекту
14. Підготувати матеріал до захисту

ТЕМАТИКА ІНДЗ

Розробка проекту «Основні проблеми психологічного супроводу військовослужбовців»

Вимоги до виконання роботи:

1. Вступ (обґрунтування актуальності проблеми і вибору теми)
2. Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання даної теми
3. Формулювання цілей та постановка завдань
4. Наявність плану
5. Хід проведення (етапи)
6. Висновки
7. Список використаних джерел

Оцінка оформлення і виконання проекту здійснюється за

критеріями:

1. Актуальність й значимість роботи – балів
2. Самостійність, закінченість – 6 балів
3. Рівень творчості, оригінальність розкриття теми, підходів, запропонованих рішень – 6 балів
4. Аргументованість запропонованих рішень, підходів, висновків – 6 балів
5. Культура оформлення, відповідність стандартним вимогам – 5 балів
6. Презентація роботи – 4 бала
7. Об'єм і глибина знань з теми, ерудиція, міжпредметні зв'язки –4 бала

8. Відповіді на запитання : повнота, аргументованість – 4 бала

2. Розробіть кросворди по запропонованим темам.

КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Бойова психічна травма – патологічний стан центральної нервової системи, що виникає внаслідок впливу чинників бойового стресу та зумовлює регулювання поведінки особи, що постраждала, через патофізіологічні механізми.

Бойовий стрес – багаторівневий процес адаптаційної активності організму людини в умовах екстремальної (бойової) обстановки, який супроводжується напруженням механізмів реактивної саморегуляції та закріпленням специфічних пристосувальних психофізіологічних змін. Бойовий стрес є передпатологічним дестабілізаційним станом, що вичерпує функціональний резерв організму, збільшує ризик дезінтеграції психічної дії та стійких сомато-вегетативних дисфункцій.

Групове консультування – консультування, учасниками якого в якості отримувачів є двоє чи більше осіб з подібними складними життєвими обставинами або однаковим запитом щодо очікуваної допомоги.

Індивідуальне консультування – персональне консультування отримувача соціальної послуги, спрямоване на розвиток його компетентності щодо подолання складних життєвих обставин, мобілізацію ресурсів й потенціалу для подальшого запобігання їх виникненню.

Кризове консультування – консультування, що застосовується у разі необхідності надання отримувачам соціальної послуги, які перебувають у стані кризи, термінової допомоги, спрямованої на емоційну підтримку й увагу до їхніх переживань, усвідомлення впливу кризової ситуації, розширення свідомості та підвищення психологічної компетентності, зміну ставлення до проблеми (від «глухого кута» до «вибору рішення»), підвищення стресової та кризової толерантності, відповідальності отримувача, засвоєння нових моделей поведінки.

Медико-психологічна реабілітація – комплекс лікувально-профілактичних, реабілітаційних та оздоровчих заходів медико-психологічного характеру, спрямованих на збереження та відновлення психофізіологічних та психічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності військовослужбовців, які постраждали внаслідок екстремальних психогенних впливів під час виконання завдань у районі ведення бойових дій.

Посттравматичний стресовий розлад – відповідна реакція на надмірні емоційні подразники, на фактичну стресову ситуацію, що відбулася і виходить за межі звичайного людського досвіду. Посттравматичний стресовий розлад виникає як відстрочена або затяжна реакція на кризову подію чи ситуацію загрозливого або катастрофічного характеру та може спровокувати виникнення дистресу в будь-якої людини.

Психологічна допомога – вид допомоги, що надається людині чи групі людей для відновлення необхідної якості психологічних станів, покращення функціонування психічних процесів, поведінки, спілкування та їх реалізації в груповій діяльності.

Психологічна корекція – цілеспрямований психологічний вплив на військовослужбовця для приведення його психічного стану до норми після виявлення в нього будь-яких психологічних відхилень (неклінічних порушень) та відновлення його здатності до виконання службових обов'язків.

Психологічна підтримка – система соціальнопсихологічних, психолого-педагогічних засобів, способів і методів допомоги особі з метою оптимізації її психоемоційного стану в процесі формування здібностей і самосвідомості, спрямування зусиль особи на реалізацію власної професійної діяльності.

Психологічна реабілітація – частина загального реабілітаційного комплексу (разом із медичною, професійною, соціальною), спрямована на відновлення втрачених (порушених) психічних функцій, оптимальної

працездатності, соціальної активності, відновлення (корекцію) самооцінки й соціального статусу військовослужбовців, учасників бойових дій, із психічними розладами, бойовими травмами й каліцтвами.

Психологічне відновлення військовослужбовців – це комплекс заходів, що надається військовослужбовцям в період прибуття до пункту постійної дислокації військової частини після виконання завдань за призначенням із району бойових дій та перед відбуттям їх у відпустку.

Психологічне консультування – комплекс заходів, які застосовуються (за необхідності) для надання військовослужбовцям психологічної інформації, емоційної підтримки і уваги до їхніх переживань, що допомагають прийняти усвідомлене рішення та оцінити психологічні ресурси щодо бажаних поведінкових змін; допомоги, спрямованої на усвідомлення впливу стрес-факторів, розширення самосвідомості та підвищення психологічної компетентності, зміну ставлення до проблеми, підвищення стресової та кризової толерантності, відповідальності, засвоєння нових моделей поведінки.

Психотравматична ситуація – екстремальна критична подія, яка має значний негативний вплив (екстремальний психогенний вплив) на особистість та за своїми наслідками вимагає надання психологічної допомоги та здійснення реабілітації.

Реабілітація – система державних соціально-економічних, медичних, професійних, педагогічних, психологічних та інших заходів, спрямованих на попередження тимчасової або стійкої втрати працездатності постраждалих і на якнайшвидше їх повернення у суспільство й до суспільно корисної праці.

ЛІТЕРАТУРА

Основна література

1. Агаєв Н. А., Дикун В. Г., Чорний В. С. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України : підручник у 2 ч. Ч. 1. вид. 2-е, перероб. /за ред. В. В. Стасюка. Бровари : ТОВ 7БЦ, 2020. 754 с.
2. Бондарев Г. В., Круть П. П. Основи військової психології : навч. посібник/ Харків : ХНУВС, 2020. 272 с.
3. Кокун О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О., Лозінська Н. С. Основи психологічних знань про психічні розлади для військового психолога : навч.-методичний посібник. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2018. 310 с.
4. Неурова А., Романишин А. Психологія індивідуальної роботи з військовослужбовцями: навч.-методичний посібник. Харків : ЦУЛ, 2023. 336 с.
5. Психологія бою : посібник /за ред. А. М. Романишина. Львів : Астролябія, 2022. 352 с.

Допоміжна

1. Кокун О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Остапчук В. В. Психологічна робота з військовослужбовцями – учасниками АТО на етапі відновлення : методичний посібник. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с.
2. Кокун О. М., Лозінська Н. С., Пішко І. О., Олійник В. О. Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами : метод. посібник. Харків : ЦУЛ, 2023. 176 с.
3. Колесніченко О. С., Мацегора Я. В., Приходько І. І. Протоколи надання першої психологічної допомоги військовослужбовцям Національної гвардії України в екстремальних умовах діяльності : посібник. Харків : НА НГУ, 2018. 40 с.

4. Колк, Б. Тело помнит все: какую роль психологическая травма играет в жизни человека и какие техники помогают ее преодолеть. Киев : Форс Украина, 2020. 464 с.
5. Лісовський П.М. Військова психологія. Методологічний аналіз : навч. посібник. Київ : Кондор, 2017. 290 с.
6. Невидимі наслідки війни. Як розпізнати? Як спілкуватись? Як допомогти подолати? Довідник для широкого кола фахівців /за ред. К. Возніцина. Київ, 2023. 164 с.
7. Петренко В. М., Ляпа М. М., Леганьков І. В. Організація та методика роботи з особовим складом : підручник. Суми : Сумський державний університет, 2020. 414 с.
8. Техніки підтримки : збірка арттерапевтичних вправ : метод. посібник / за ред.Т. Курганської. Київ : 7БЦ, 2023. 316 с.
9. Цибух Л. М. Робота практичного психолога з підлітками, які пережили психотравмуючі ситуації. Рекреаційна психологія дитинства : теорія і практика : колективна монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2017. С. 159 –184.
10. Цибух Л. М., Кримова О. Роль першої психологічної допомоги під час війни. *Сучасні світові тенденції розвитку науки та інформаційних технологій* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 27–28 трав. 2022 р.). Одеса : ГО «Інститут інноваційної освіти», 2022. С. 98 –102.
11. Як написати успішне есе : методичні рекомендації до написання есе/за ред. Шендеровський К. С. URL : <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=book.index&book=46> (дата звернення : 20.11.23).

Інформаційні ресурси

1. Міністерство освіти і науки України : офіційний сайт. URL : <http://www.mon.gov.ua>
2. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського : <http://www.nbuv.gov.ua/>
3. Одеська національна наукова бібліотека : <http://odnb.odessa.ua/>
4. Бібліотека Університету Ушинського : URL : <https://library.pdpu.edu.ua/>